

Nad připravovanou úpravou osvojení v novém zákoně o rodině ČSSR

ОТНОСИТЕЛЬНО ПОДГОТОВЛЯЕМОЙ
РЕГУЛИРОВКИ УСЫНОВЛЕНИЯ В НОВОМ ЗАКОНЕ
ЧССР О СЕМЬЕ

THE REGULATION OF ADOPTION AS PREPARED
IN THE NEW FAMILY ACT OF THE CZECHOSLOVAK
SOCIALIST REPUBLIC

JIRÍ ŠVESTKA

I. POJEM OSVOJENÍ A JEHO VÝZNAM V PODMÍNKÁCH VYSPĚLÉ SOCIALISTICKÉ SPOLEČNOSTI

V souvislosti s přípravou nového zákona o rodině ČSSR vystoupil do popředí výrazně i význam nové úpravy vztahů vznikajících při osvojení. Naše strana i celá společnost věnují v současné etapě vývoje otázkám manželství, rodiny a zejména výchově dětí zvýšenou pozornost. Důkazem o tom jsou zejména z poslední doby významné závěry prosincového zasedání ÚV KSČ z r. 1960, jakož i závěrečná usnesení XII. sjezdu KSČ, kde byla vedle ekonomických a politických závěrů přijata zároveň i celá řada konkrétních opatření zdůrazňujících a podporujících význam manželství, rodiny a jejich společenskou úlohu při výchově dětí.

Správné zdůraznění významu manželství a rodiny, zejména právě pro výchovu dětí, zvyšuje zákonitě i společenský význam právního institutu osvojení.

Osvojení (adopce) nebo-li co nejstručněji a nejvýstižněji vyjádřeno „přijetí cizího dítěte za vlastní“, se stává ideálním a vhodným prostředkem, jak nahradit dětem co nejpřirozeněji chybějící rodinné prostředí tam, kde se jim ho ať již z jakéhokoliv důvodu nedostává.

Tento závěr potvrzují nejen dlouholeté zkušenosti soudní praxe, ale i poznatky o rozvoji duševní (psychické) osobnosti dětí z oblasti lékařských věd, psychologie a pedagogiky. Znovu nám jej potvrdily i posled-

ní diskuse, které probíhaly na stránkách našich kulturně-politických časopisů i denních listů, a jež se otázek osvojení dotýkaly v širších společenských souvislostech při zkoumání významu rodiny a kolektivních zařízení při výchově dětí.¹⁾

II. STRUČNÝ HISTORICKÝ VÝVOJ PRÁVNÍHO INSTITUTU OSVOJENÍ

K lepšímu pochopení společenského účelu a podstaty osvojení v naší společnosti považujeme za účelné nastínit ve stručnosti i dosavadní historický vývoj tohoto institutu.

Osvojení je starým právním institutem známým již i vykořisťovatelským, předsocialistickým společenským formacím. Tak např. institut osvojení byl znám již otrokářskému římskému právu, kde se traktovalo, že „*adoptioe natura immitatur*“. Osvojení znal také obecný zákoník občanský z r. 1811. Tato právní úprava osvojení byla za I. čl. republiky nahrazena zák. č. 56/1928 Sb. o osvojení.

Je samozřejmé, že výrobní vztahy předsocialistických společenských formací založené na soukromém vlastnictví výrobních prostředků musely nutně ovlivňovat i poslání a podstatu právního institutu osvojení. Tak např. zkoumáme-li poslání osvojení v předmnichovské ČSR, docházíme k závěru, že v řadě případů nesledovalo nahradit osvojencům chybějící rodinné prostředí, nýbrž že při něm šlo zejména o to, zachovat jeho prostřednictvím rodinu jako základní prvek kapitalistické společnosti koncentrující a uchovávací kapitál. Osvojitel, který neměl vlastních potomků, si prostřednictvím osvojení v řadě případů zajišťoval zákonného dědice, na kterého by přešlo rodinné jmění. Nejednou sloužilo osvojení i k tomu, aby si bezdětní osvojitelé získali v osobě osvojence lacinou pracovní sílu, vděčnou jim již předem za to, že po jejich smrti bude

¹⁾ Srov. např. H. Klímová: „... jako míšeňské jablíčko, jako z růže květ“, Lit. noviny č. 7/1963; V. Hájková, A. Tučková: „Ani na černo, ani na růžovo.“ Kulturní tvorba č. 13/1963; Dr. Mores: *Pediatrické listy* č. 1/1963; Dr. Langmeyer: *Pediatrické listy* č. 7/1962 a 8/1962; Dr. Jírová: „Jak pečujeme o nejmenší,“ *Rudé právo* z 19. 4. 1963; P. Vodák: „Které podmínky jsou příznivé,“ Lit. noviny č. 8/1963; besedu v časopise *Vlasta* č. 21/1963: „Aby už nestály paragrafy mezi rodiči a dětmi“, prof. J. Švejcar, Dr. Papoušek, Dr. Prokopec: „Děti a denní jesle,“ Lit. noviny č. 10/1963 aj.

Po pravdě třeba říci, že legislativa v tomto směru v průběhu kodifikačních prací reagovala citlivě na všechny podněty, které byly v této bohaté diskusi vzneseny. Řada z těchto podnětů také skutečně došla svého výrazu v předloženém návrhu zákona o rodině. Týká se to zejména mnohokrát opakovaného požadavku, aby nová úprava v nejvyšší možné míře umožňovala a urychlovala proces osvojení u těch dětí, kde nejsou proti osvojení žádné závažné překážky, které by bylo nutno respektovat (tento požadavek se zejména opírá o poslední statistická data, podle kterých máme u nás v současné době přibližně asi 12.000 žadatelů o osvojení, jejichž žádosti však není zdaleka možno uspokojit).

jejich dědicem. Proto např. již cit. zákon č. 56/1928 Sb. připouštěl, aby osvojencem byla i osoba zletilá. To samozřejmě již samo o sobě vylučovalo, aby mezi osvojitelem a osvojencem mohl vzniknout takový vztah, jaký je mezi rodičem a dítětem.

Hluboké a zásadní ekonomické a společenské změny, které u nás nastaly po roku 1945 a 1948, ovlivnily také podstatu a společenské poslání (funkci) osvojení. Již Ústava 9. května a později zákon č. 265/1949 Sb. o rodinném právu vyjádřily nové nazírání na rodinné vztahy a tím samozřejmě i nové nazírání na vztahy mezi osvojitelem a osvojencem. Vzorem našemu zákonodárství byla úprava a pojetí osvojení v sovětském soc. rodinném právu. Zde tento institut nabyl zvlášť velkého významu v letech Velké vlastenecké války a v poválečném období.²⁾

Dalším významným mezníkem ve vývoji právního institutu osvojení se u nás stal zákon č. 15/1958 Sb., který v řadě důležitých otázek novelisoval v souladu se společenským vývojem dosavadní úpravu osvojení zakotvenou zákonem číslo 265/1949 Sbírky. Nejvýznamnější změnou, kterou přinesl, bylo zavedení nového typu osvojení, znamenající ještě hlubší a plnější rozvinutí institutu osvojení. Naši pracující se totiž po zkušenostech s úpravou zákona číslo 265/1949 Sbírky stále častěji dožadovali, aby svazek osvojence a osvojitelovy rodiny byl ještě více utužen a upevněn a za tím účelem, aby v některých případech osvojované dítě vystoupilo úplně z právních svazků k dosavadní pokrevní rodině. Bylo poukazováno na to, že pokrevní rodiče dovolávající se určitých existujících právních svazků k osvojenci, často nežádoucně zasahují do jeho života a tak narušují jeho zdárnou a úspěšnou výchovu prováděnou v osvojitelově rodině. Zároveň se naši pracující vyslovovali pro to, aby v zájmu stabilizace vztahů mezi osvojencem a osvojitelem šla nová právní úprava tak daleko, aby se osvojenec nemohl vůbec dozvědět (a to ani z rodného listu), že není dítětem osvojitele. Těmto požadavkům zák. č. 15/1958 Sb. zavedením nového typu osvojení vyhověl.

Vyvrcholením dosavadního vývoje právního institutu osvojení se nyní stává připravovaný zákon o rodině. Nový návrh zákona o rodině přináší ve srovnání s dosud platnou úpravou řadu změn odpovídajících neustále se zvyšujícím morálním požadavkům kladeným na naše občany celou společností.³⁾

Připravovaný návrh tak v duchu nové ústavy ČSSR a v souladu se zdůrazněním významu rodiny pro výchovný proces dětí, vymezuje v nových společenských podmínkách správně i významné místo právnímu institutu osvojení.

2) Učebnice sov. obč. práva, díl II, str. 461, 462; Sverdlov: „Vývoj sov. rod. práva,“ překlad č. 2, stud. odd. mín. spravedlnosti, str. 16, 17.

3) Srov. závěry usnesení ÚV KSČ z prosince 1960 a závěry XII. sjezdu KSČ.

III. SPOLEČENSKÝ ÚČEL OSVOJENÍ V PODMÍNKÁCH VYSPĚLÉ SOCIALISTICKÉ SPOLEČNOSTI

V naší společnosti vyrůstá naprostá většina dětí v řádném výchovném prostředí svých rodičů, kteří se starají spolu se státními a společenskými organizacemi jako jsou např. škola, organizace mládeže, orgány národních výborů o jejich všestranně zdárnou výchovu, a kterým i hospodářský řád naší společnosti umožňuje zajistit řádný vývoj dětí po stránce hmotné (srov. čl. 21 a 26 odst. 3 ústavy ČSSR).

Nový návrh zákona o rodině však i přesto vychází z toho, že institut osvojení má stále ještě své opodstatnění i v podmínkách naší společnosti. I u nás existují ještě dnes děti, které buď rodiče nemají, nebo kterým se, ať již z jakýchkoliv důvodů, nedostává v jejich vlastní rodině řádné rodičovské péče. Pro náš socialistický řád je příznačné, že má na zřeteli zdárný vývoj i těchto dětí.

Formy zajištění zdárného vývoje dětí, kterým se nedostává řádné rodičovské péče, jsou v naší společnosti nejrozličnějšího charakteru.

Jak nedávné již citované diskuse ukázaly, jednou z nejvhodnějších forem zajišťujících, že se takovýmto dítětem dostane chybějícího výchovného a rodinného prostředí, je právě osvojení uskutečněné některými z našich pracujících občanů, kteří jsou ochotni poskytovat jim péči jako vlastním dětem. Osvojením se zpravidla těmto dětem dostává v rodinném harmonickém kruhu všestranné rodičovské lásky a péče, které jim chybí, a které jsou tolik potřebné pro příznivý citový, rozumový a mravní vývoj osobnosti dítěte. Toto prostředí je také zárukou, že se bude správně formovat i politický vývoj nezletilce, a že dojde k co největšímu rozvoji jeho individuálních schopností v souladu a ku prospěchu celé společnosti.

Z toho, co bylo doposud řečeno, vyplývá, že navrhovaná úprava v podmínkách naší společnosti zdůrazňuje ve vztahu osvojitele a osvojence především péči o osobu a osobnost osvojence. Majetková stránka s tímto vztahem úzce související je jen jeho podřízeným a doplňujícím faktorem.⁴⁾

IV. DVA TYPY OSVOJENÍ A JEJICH PRÁVNÍ PODSTATA

Navrhovaný zákon o rodině rozeznává stejně jako i dosud platná úprava dva typy (druhy) osvojení:

⁴⁾ To dochází svého výrazu i formálně v tom, že majetkové vztahy mezi osvojitelem a osvojencem nejsou vůbec upraveny v navrhovaném zákoně o rodině, nýbrž občanském zákoníku, tj. kodexu majetkovému upravovat typicky majetkové vztahy.

1. osvojení I. typu (tzv. osvojení zrušitelné) a
2. osvojení II. typu neboli osvojení nezrušitelné.

Oba typy osvojení mají v první řadě společné to, že mezi osvojitelem a osvojencem vzniká takový poměr, jaký je mezi rodiči a dětmi a dále, že mezi osvojencem a příbuznými osvojitele vzniká poměr příbuzenský. Osvojitelům se dostává stejných práv a povinností jako mají rodiče (srov. §§ 30—37 návrhu).⁵⁾

Zásadní rozdíl mezi oběma typy osvojení zůstává podle navrhované úpravy ten, že osvojení I. typu je zrušitelné, zatím co osvojení II. typu nikoliv.

To znamená, že právní následky nastalé vznikem osvojení I. typu po jeho zrušení zanikají, a že se osvojenec vrací do původní pokrevní rodiny.⁶⁾

Naproti tomu osvojení II. typu, pro něž je příznačné, že je spojeno se zápisem osvojitelů do matriky na místo rodičů osvojencových, je nezrušitelné, takže právní následky jím vzniklé již nelze zvrátit a odčinit.⁷⁾

Zápisem osvojitelů do matriky na místo rodičů osvojence se sleduje odstranění i jen formální zmínky o tom, že dítě se nestalo členem rodiny následkem pokrevního vztahu, nýbrž následkem osvojení.

Mezi oběma typy osvojení není podle navrhované úpravy nějaký nepřekonatelný předěl. Osvojení I. typu může být za splnění určitých podmínek přeměněno na osvojení II. typu. Opačná přeměna však možná není. Přeměna osvojení I. typu na osvojení II. typu se děje na základě dodatečného rozhodnutí soudu o tom, že se osvojitelé zapíší do matriky jako rodiče nezletilého osvojence.

Pro přeměnu je podle navrhované úpravy zcela vedlejší, vzniklo-li osvojení I. typu ještě před účinností nového zákona o rodině, či až po jeho účinnosti.

⁵⁾ Oba typy osvojení, jak vyplývá ještě z dalších výkladů, mají ve srovnání s dnešní úpravou daleko více společných prvků. Navrhovaná úprava podle našeho názoru správně odstraňuje některé naprosto neživotné a nepraktické rozdíly dosud existující (srov. např. subsidiární vyživovací povinnost rodičů, existující u prvního typu osvojení atp.). Tím přispívá k tomu, že vztahy mezi osvojencem a novou rodinou dostávají pevnější a stálejší charakter, a že se vůbec celá úprava osvojení stává jednodušší a lidem srozumitelnější. Odstranění řady rozdílů vede konečně k tomu, že se vytvářejí stále větší předpoklady pro perspektivní postupné splnění obou typů osvojení v jeden. Není jistě náhodné, že již teď v praxi dochází povětšinou k osvojení druhého typu (v r. 1962 to bylo v 88 % všech osvojení). Občané, kteří se rozhodnou pro osvojení dítěte a chtějí mu vytvořit stejné prostředí jako vlastnímu dítěti, chtějí mít záruku, že do jejich vztahu k osvojenci nebude moci později žádný z pokrevních rodičů jakýmkoliv způsobem zasahovat.

⁶⁾ Z toho důvodu, má-li být osvojeno dítě, které se narodilo neprovdané matce a jehož otec nebyl dosud zjištěn, bude při osvojení I. typu i nadále zájem na zjištění otcovství. Nutno totiž uvážit, že po event. zrušení osvojení se osvojenec navrací do původní pokrevní rodiny.

⁷⁾ Z toho důvodu nebude napříště zájem za zjištění otcovství k osvojovanému dítěti, které se narodilo neprovdané matce a jehož otec není dosud zjištěn.

V. PODMÍNKY OSVOJENÍ

Základním hlediskem pro založení osvojení bez ohledu na to, jde-li o osvojení I. či II. typu (event. o přeměnu), má být podle navrhované úpravy zájem a prospěch nezletilého dítěte i celé naší společnosti (§§ 64 návrhu). Toto základní hledisko, vycházející ze zásadní jednoty zájmů jednotlivce a zájmů celku nesmí být v žádném případě soudem, rozhodujícím o osvojení, opomenuto.

Co budeme rozumět konkrétně pod slovy „v zájmu a ku prospěchu nezletilce a celé naší společnosti“?

Co nejobecněji řečeno, soud tu podle našeho názoru bude muset dialekticky zkoumat složitou skutečnost, zda je u osvojitele dána pro osvojení spolehlivá vyhlídka na takové výchovné a rodinné prostředí, které by zaručovalo jeho všestranně zdárný, duševní a tělesný rozvoj v citově bohatého, rozumově a mravně vyspělého, vzdělaného a politicky uvědomělého jedince naší společnosti.

K realizaci tohoto základního hlediska stanoví připravovaná úprava řadu konkrétních podmínek, jež musí být pro založení osvojení splněny. Některé z těchto podmínek jsou společné pro oba typy osvojení, jiné jsou specifické jen pro II. typ osvojení.

A) Společné podmínky pro oba typy osvojení jsou podle navrhované úpravy podmínky

- a) jednak na straně osvojitele,
- b) jednak na straně osvojení,
- c) jednak některé další podmínky.

Ad a) 1. Osvojitel musí celým způsobem svého života, svým poměrem ke společnosti, zejména k práci ve prospěch celku zajišťovat pro osvojení příznivé, výchovné a rodinné prostředí (§ 64 návrhu).

Naše soudy již dnes velmi správně judikují, že osvojení nelze vyslovit např. tam, kde „rodinný život osvojitele je pro nadměrné požívání alkoholu značně rozháraný“, nebo tam, kde „osvojitel nemá ještě sám dostatečně ustálenou povahu“, anebo „žádá-li osvojitel osvojení jen proto, že potřebuje oporu pro své stáří, obsluhu v nemoci či dědice pro svůj majetek“.

Jedním ze specifických projevů této podmínky je, že osvojitel musí být svéprávný (§ 64 odst. 2 návrhu).

Uvážíme-li totiž, že posláním osvojení je v první řadě řádná výchova nezletilého, je plně opodstatněn požadavek, aby vychovatelem — osvojitelem — byla osoba sama k výchově duševně plně způsobilá.

2. *Jako společné dítě mohou osvojit jen manželé. Je-li osvojitelem manžel, je k osvojení třeba souhlasu druhého manžela (§ 66 návrhu).*

Stanovení těchto podmínek vyplývá jednak z toho, že rozptýlení výchovy nezletilce do dvou rodin by nebylo žádoucí, jednak z toho, že osvojení dítěte manželem jedním bez souhlasu manžela druhého by mohlo mezi nimi vyvolat nesoulad a tím založit i event. nepříznivé výchovné prostředí pro osvojence samého. Nová úprava také výslovně stanoví, kdy souhlasu druhého manžela není třeba.

Ad b) 1. *Nezletilost dítěte, jež má být osvojeno (§ 65 návrhu).*

Osvojení jiné osoby, než nezletilé, navrhovaná úprava nepřipouští, vycházejíc správně z úvahy, že zletilé osobě již není třeba zajišťovat výchovu ani jinou péči.

Podle našeho názoru nebude možno za účinnosti navrhované úpravy osvojit dítě již počaté, dosud však nezrozené (nascitura). Nutno uvážit, že v této době nelze ještě rozhodovat o osvojení, neboť není dosud známo, zda se dítě vůbec živé narodí.

2. *Souhlas osvojovaného dítěte (§ 67 návrhu).*

Souhlas osvojovaného dítěte je podle návrhu vyžadován za dvou podmínek:

aa) je-li dítě, objektivně vzato, s to posoudit samo význam navrhovaného osvojení; a zároveň

bb) nebude-li tím zmařen účel osvojení.

Při úvaze ad aa) bude třeba přihlížet k věku dítěte, jeho rozumové a mravní vyspělosti atp. Avšak ani tehdy, kdyby bylo dítě s to pochopit dosah osvojení, nebude třeba jeho souhlasu, jestliže by tím byl zmařen účel osvojení. Tak tomu bude např. tehdy, kdyby vyžadování souhlasu dítěte mohlo vést k tomu, že dítě, jež bylo u určitých lidí od útlého věku, a jež považovalo až dosud za své rodiče, by se nyní dozvědělo nežádoucň právní stav věci.

Ad c) 1. *Mezi osvojitelem a osvojencem nesmí existovat přirozený pokrevní vztah.*

Tato podmínka, byť není navrhovanou úpravou výslovně stanovena, vyplývá z celé podstaty osvojení. Jestliže totiž vznikne mezi osvojitelem a osvojencem vztah jako mezi rodičem a dítětem, postrádá založení osvojeneckého vztahu jakéhokoliv zdůvodnění tam, kde již mezi těmito osobami přirozený pokrevní poměr existuje.

2. *Mezi osvojencem a osvojitelem musí existovat přiměřený věkový rozdíl (§ 65 návrhu).*

Navrhovaná úprava ani u jednoho z typů osvojení výslovně nepředepisuje, aby osvojitel dosáhl určitého stanoveného věku. V § 65 návrhu se toliko hovoří o tom, že mezi osvojitelem a osvojencem musí být „přiměřený věkový rozdíl“. Přiměřenost věkového rozdílu bude muset

soud posoudit vždy konkrétně s ohledem na okolnosti jednotlivého případu, přihlížejíc k tomu, že osvojením má mezi osvojitelem a osvojencem vzniknout vztah, jako je mezi rodičem a dítětem.

3. *Přivolení zákonných zástupců osvojovaného dítěte.*

Souhlas zákonných zástupců, což budou v naprosto převážné většině rodiče, je odůvodněn tím, že osvojení znamená výrazný zásah do jejich práv a povinností. Jde-li o dítě, které je v rodičovské péči obou rodičů, vyžaduje se k jeho osvojení souhlasu obou. Odmítnutí přivolení jednoho z rodičů brání založení osvojení. Souhlas rodičů nelze nijak nahradit, zejména ne výrokem soudu. Soud také není oprávněn zkoumat důvody a důvodnost odepření souhlasu rodičů s navrhovaným osvojením.

Ze zásady, že zákonní zástupci dítěte musí projevit svůj souhlas s osvojením, připouští navrhovaná úprava dvě výjimky (§ 68, odst. 1 návrhu):

aa) jestliže rodiče neprojevili o dítě nejméně po dobu jednoho roku opravdový zájem anebo

bb) jestliže rodiče dali přivolení k osvojení předem bez vztahu k určitým osvojitelům, a to buď ústně do protokolu před soudem, nebo před národním výborem.

V těchto případech ovšem navrhovaná úprava vyžaduje přivolení opatrovníka, který musí být osvojovanému dítěti v řízení osvojení ustanoven.

Připuštění těchto dvou výjimek je podle našeho názoru v souladu s potřebami života a odpovídá zásadám soc. morálky. Neodpovědný postoj rodičů k dítěti, tak jak vyplývá z naplnění některé ze shora uvedených výjimek, si nevyžaduje, aby práva těchto rodičů ve vztahu k dítěti byla důsledně a ve všech směrech respektována. Kromě toho bylo-li by osvojení vázáno i v těchto případech na souhlas rodičů, mohlo by se začasté stát, že by k osvojení, které by jinak bylo očividně ku prospěchu dítěte, vůbec nedošlo. Zkušenosti nás totiž přesvědčují o tom, že často právě tito neodpovědní rodiče, kteří se po dlouhý čas o děti nestarají, během řízení o osvojení počnou najednou rodičovské city předstírat, ba dokonce při opatrování jejich souhlasu začnou spekulovat, činíce svůj souhlas závislým na majetkových výhodách. Tato úprava je konečně vhodná i z důvodů respektování zásady anonymity, sledující, aby se neodpovědný rodič nedozvěděl, kdo dítě osvojil.

K jednotlivým výjimkám, kdy není třeba souhlasu rodičů s osvojením, ačkoliv jsou zákonnými zástupci dítěte, možno ještě uvést:

ad aa) zkrácení lhůty na jeden rok je zřejmě motivováno požadavkem zajistit, aby osvojení dítěte bylo provedeno co nejrychleji. Do této doby jednoho roku se započítává jak doba, kdy dítě bylo v ústavní péči, tak

doba, po kterou bylo dítě v péči budoucích osvojitelů nebo v péči osoby cizí.⁸⁾

Nová úprava reagujíc na již shora zmíněnou diskusi, výslovně stanoví, že použití této výjimky je na místě jen tehdy, neprojeví-li rodiče o dítě opravdový zájem. Smyslem této nové formulace je zabránit tomu, aby rodiče nemohli odvracet možnost osvojení dítěte poukazem jen na ryze formálně projevený zájem o dítě vychovávané např. v ústavu (např. ve formě telefonického zavolání jednou za rok, zaslání korespondenčního lístku jednou za rok apod.).

Ad bb) Pokud jde o druhou výjimku třeba uvést, že přivolení rodičů k osvojení předem může být platně dáno jen ústně do protokolu, a to buď před soudem nebo před národním výborem. Tyto orgány jsou zárukou, že rodiče budou řádně poučeni o významu svého přivolení a o jeho právních následcích. Přivolení k osvojení předem, bez ohledu na určité osvojitele, bude možno i za účinnosti nové úpravy nepochybně odvolat.

4. Dítě musí být před rozhodnutím soudu o osvojení nejméně po dobu tří měsíců v péči budoucího osvojitele na jeho náklady (§ 69 návrhu).

Zkušenosti z praxe ukázaly, že je účelné, aby osvojované dítě žilo ještě před osvojením určitou dobu v rodině budoucích osvojitelů. V této době se bude moci přece jen do určité míry prověřit, zda osvojení splní to, co od něho jak osvojitelé, tak i společnost očekávají. Osvojované dítě bude moci žít v rodině osvojitelů ještě před uplynutím prvního roku svého věku a to i v případě, budou-li osvojitelé chtít osvojit II. typem osvojení. Přejít dítěte do zatímní péče budoucích osvojitelů je součástí vlastního řízení o osvojení. Z toho důvodu nebude třeba, aby rodiče dítěte byli v případech upravených návrhem v § 68 návrhu dotazováni, zda souhlasí se svěřením dítěte do zatímní péče budoucích osvojitelů.

B. Pro vznik osvojení II. typu je navíc potřeba ještě existence těchto dalších specifických podmínek:

1. Osvojit mohou pouze manželé, nebo jeden z manželů, který žije s některým z rodičů dítěte v manželství (§ 74 návrhu).

Návrh nové úpravy tu zřejmě vychází ze zkušeností dosavadní praxe, které ukázaly, že jen při splnění této podmínky lze co nejvhodněji nahradit dítěti chybějící rodinné prostředí. To tedy znamená, že osamělý muž či žena budou moci napříště osvojovat jen osvojením I. typu.

2. Osvojit lze jen nezletilce staršího jednoho roku.

Vzhledem k nezrušitelnosti osvojení II. typu se ukázalo žádoucím,

⁸⁾ Podle našeho názoru k tomu, že rodiče neprojevovali opravdový zájem o dítě, bude nutno přihlížet již před účinností nového zákona o rodině. Opačný výklad by byl v rozporu s cílem a posláním tohoto zákona, neboť po dobu 1 roku by v tomto směru nemohl být vůbec prováděn.

zavést nově tuto podmínku. V praxi se totiž vyskytly případy, kdy došlo k osvojení dětí útlého věku, které se však pro osvojení nehodily, zejména s ohledem na jejich zdravotní, duševní stav. Minimální hranice jednoho roku byla zvolena s ohledem na lékařské poznatky, které ukázaly, že u mladšího dítěte lze zdravotní nedostatky tohoto druhu ještě ztěží rozeznat.⁹⁾

Dochází-li k přeměně osvojení I. typu na osvojení II. typu na základě dodatečného rozhodnutí soudu, z návrhu nové úpravy vyplývá, že i tu musí být pečlivě uváženo, bude-li přeměna osvojení ku prospěchu nezletilce i společnosti. Soud bude muset zkoumat výchovné a rodinné prostředí, ve kterém osvojenec u osvojitele žije, aby mohl zjistit, zda úplné přerušení právních svazků osvojence k původní rodině bude na místě.

Musí být kromě jiných podmínek vyžadován k přeměně osvojení též souhlas zákonných zástupců?

Nová úprava, podobně jako i dnešní úprava provedená zákonem číslo 15/1958 Sb., svědčí názoru, že nikoliv.¹⁰⁾

V době, kdy soud rozhoduje o přeměně osvojení, nejsou totiž rodiče již zákonnými zástupci svého dítěte, takže lze usuzovat, že není třeba požadovat ani jejich přivolení k osvojení (v § 68 návrhu se výslovně k osvojení vyžaduje „... přivolení zákonných zástupců osvojovaného dítěte“). Opačný názor, než ke kterému se zde přikláníme my, by mohl vést v praxi k důsledkům, které by nebyly v souladu s intencí sledovanou navrhovanou úpravou, totiž přispět přeměnou k posílení a prohloubení osobních, citových a morálních vztahů mezi osvojitelem a osvojencem a zatím účelem vyloučit i jakoukoliv možnost, aby se osvojenec, který v osvojitelích vidí často své skutečné rodiče, dozvěděl, že není vlastním dítětem osvojitelů. To by byl zajisté nežádoucí stav, neboť by vedl právě k opačným důsledkům, než které nová úprava sleduje.

Pokud jde o souhlas osvojence s přeměnou osvojení, platí podle § 77 návrhu, že nebyl-li v řízení o osvojení osvojenec slyšen, není ani k tomuto dodatečnému rozhodnutí jeho souhlasu třeba.

VI. VZNIK OSVOJENÍ A ŘÍZENÍ O OSVOJENÍ

1. I v samotném způsobu vzniku osvojení, právě tak jako i v celém řízení o osvojení, se v připravované úpravě projevuje nové pojetí pod-

⁹⁾ U osvojení I. typu nebylo třeba tuto speciální podmínku zavádět, neboť zde je možno docílit event. nápravy zrušením osvojení.

¹⁰⁾ Věc ovšem úplně bez pochybností není.

staty a funkce tohoto právního institutu v podmínkách vyspělé socialistické společnosti.

Osvojení bez ohledu na to, jde-li o osvojení I., či II. typu, může vzniknout jen na základě soudního rozhodnutí na návrh osvojitele.¹¹⁾

Příslušným k rozhodnutí o osvojení obou typů je podle § 88 návrhu osř. soud, v jehož obvodu má osvojované dítě bydliště.

O osvojení obou typů rozhoduje soud v senátě po ústním jednání.

Podle § 183 návrhu osř. soud před rozhodnutím o každém z typů osvojení vyslechne osvojované dítě, jen je-li s to pochopit význam osvojení a dále není-li výslech v rozporu s jeho zájmem. Soud — podle možnosti osobně — vyslechne i ostatní účastníky řízení o osvojení a zástupce osvojovaného dítěte. Těmito ostatními účastníky řízení jsou rodiče, osvojitel a manžel osvojitele, pokud je k osvojení třeba jeho souhlasu. Rodiče však nejsou účastníky řízení (takže je soud nevyslechne) tehdy, jsou-li zbaveni rodičovských práv, nebo nemají-li způsobilost k právním úkonům, anebo není-li třeba jejich souhlasu k osvojení.¹²⁾

Je nepochybně správné, že podle připravované úpravy soud v řízení o osvojení neslyší ty rodiče, kteří jsou zbaveni rodičovských práv, nebo kteří nemají způsobilost k právním úkonům. Podle našeho názoru je však zcela správné a opodstatněné, nevyslechne-li soud ani ty rodiče, u nichž není třeba souhlasu k osvojení z důvodů uvedených v § 68 návrhu. Z obsahu výjimek uvedených cit. ustanovení totiž zcela jasně vyplývá, že rodiče již delší dobu nevěnují dětem žádnou péči a neprojevují o ně opravdový zájem, neboli jinak vyjádřeno, že k nim neplní své základní povinnosti. Neodpovědný postoj takových rodičů, jsoucí v příkrém rozporu se zásadami socialistické morálky, si nezasluhuje, aby jejich rodičovská práva k dětem byla ve všech směrech respektována. Proto navrhovaná úprava nevyžaduje k osvojení jejich souhlasu a má-li být důsledná, nemůže v řízení požadovat ani jejich slyšení. Jestliže by bylo i v těchto případech třeba rodiče slyšet, vzniká nebezpečí, že se touto cestou dozví, kdo je osvojitelem jejich dítěte a tím i nebezpečí jejich event. rušivých nežádoucích zásahů do vztahu mezi osvojitelem a osvojencem.

2. Soud dříve než vydá rozhodnutí, jímž se zakládá či nezakládá

¹¹⁾ Nebylo by tudíž podle připravované úpravy možno uskutečnit platně osvojení tím způsobem, že by soud schválil smlouvu o osvojení uzavřenou mezi osvojitelem a osvojencem.

¹²⁾ Skutečnost, že rodiče nejsou v řízení o osvojení jeho účastníky má dalekosáhlé praktické důsledky [vzpomeňme např. alespoň ten, že těmto rodičům nebude doručováno rozhodnutí o osvojení, takže ztrácejí právo podat proti němu opravný prostředek]. Touto úpravou zákonodárce zejména u II. typu osvojení sleduje důsledně myšlenku, aby se rodiče, které má na mysli § 183 osř., o osvojení svého dítěte nedozvěděli. Tím jim má být vzata možnost event. nepříznivých zásahů do života osvojencova a do jeho vztahu k osvojiteli.

určitý typ osvojení, je povinen během řízení zjistit, zda se zdravotní stav osvojence a osvojitele nepříčí účelům osvojení. S výsledky svého zjištění seznámí osvojitele i zástupce osvojence a poučí je zároveň o účelu a právních následcích osvojení.¹³⁾

Rozhodnutí soudu o osvojení bude obsahově různé podle toho, půjde-li o osvojení I. či II. typu. V případě osvojení I. typu se omezí soud na výrok, že osvojenec se právní mocí rozhodnutí stává osvojencem určitého osvojitele, a že jeho příjmením bude napříště příjmení osvojitelovo.

Při osvojení II. typu bude uvedený výrok charakteristický pro I. typ osvojení doplněn ještě dalším výrokem o tom, že osvojitelé budou zapsáni v matrice na místo rodičů osvojence.

Kdy soud vysloví osvojení I. a kdy II. typu, bude záviset jednak na návrhu osvojitele (osvojitel může navrhnout kterýkoliv typ osvojení), jednak na tom, jsou-li pro založení navrhovaného typu splněny potřebné podmínky. Soud při tom musí zejména důkladně uvážit, zda bude v zájmu dítěte i společnosti, aby veškeré právní svazky mezi ním a původní rodinou byly zprerhány.

Soud nebude muset vyslovit navrhovaný typ osvojení, zjistí-li, že pro něho nejsou dány podmínky. Soud by v takovém případě návrh na založení určitého typu osvojení zamítl, leč by osvojitel včas změnil svůj návrh a žádal nově založení tohoto typu osvojení, pro jehož vyslovení by soud shledal všechny požadované podmínky. Soud by však sám z úřední povinnosti nemohl např. při návrhu osvojitele na vyslovení II. typu osvojení, založit osvojení I. typu. Právě tak by soud nemohl ex offio, to je bez návrhu vyslovit osvojení II. typu, jestliže by osvojitel navrhoval pouze osvojení I. typu. V obou posléze uvedených případech je soud návrhem budoucího osvojitele vázán.

K rozhodnutí o přeměně osvojení z I. typu na II. typ bude též příslušný soud, v jehož obvodu má osvojované dítě bydliště. Tento závěr vyvozujeme z toho, že rozhodnutí soudu o přeměně osvojení je ve své podstatě vlastně rozhodováním o novém osvojení. Navíc to vyplývá nepřímo z ustanovení §§ 183 a n. návrhu osř., která žádná zvláštní ustanovení o přeměně osvojení nemají.

Bude muset soud rozhodující o přeměně osvojení z I. typu na II. typ slyšet pokrevní rodiče? Z § 183 návrhu osř. jasně vyplývá, že soud nevyslechne ty rodiče, kteří jsou zbaveni rodičovských práv, nebo kteří nemají způsobilost k právním úkonům. Právě tak je ale podle našeho názoru jasné, že soud nevyslechne ani ty rodiče, u kterých nebylo již při

¹³⁾ Stanovení poučovací povinnosti soudu považujeme za velmi správné. V dosavadní praxi se vyskytl nejeden případ, kdy se osvojitelé vymlouvali (zejména v souvislosti s požadavkem zrušení osvojení) na to, že jim právní důsledky osvojení nebyly dostatečně známy.

osvojení I. typu z důvodů uvedených v § 68 návrhu zákona o rodině třeba jejich souhlasu.

Nevyslechne však soud při přeměně osvojení ani ty rodiče, u kterých není dán žádný z uvedených důvodů a kteří při osvojení I. typu dali souhlas k osvojení a byli v tomto řízení slyšeni?

I tu, právě tak jako v otázce, má-li být vyžadován při přeměně osvojení souhlas pokrevních rodičů či nikoliv, máme za to, že navrhovaná zákonná úprava i celková tendence zákonodárcova nasvědčují závěru, že rodiče slyšeni být nemají.

V tomto smyslu vyjádřil ke stejné otázce své stanovisko již za dnešní úpravy Nejvyšší soud.¹⁴⁾

Nejvyšší soud argumentuje tím, že dřívejším osvojením ztratili rodiče rodičovská práva, což má v podstatě stejné důsledky, jako zbavení rodičů rodičovských práv. Proto není třeba rodiče slyšet. Máme za to, že tato argumentace je přijatelná i podle navrhované úpravy zejména s ohledem na intenci, kterou zákonodárce novou úpravou sleduje.¹⁵⁾

Při úvaze o řešení zkoumané otázky nutno mít na zřeteli i tu skutečnost, že nevyžaduje-li se při přeměně osvojení souhlasu, a tedy nemají-li možnost svým nesouhlasem ovlivnit uskutečnění přeměny osvojení, bylo by slyšení rodičů jen pouhou formalitou. Dlužno však upozornit na to, že za okolností, za kterých dochází k přeměně osvojení, by tato „pouhá“ formalita — slyšení rodičů — mohla vést k velmi nepříznivým důsledkům, ohrožujícím celkovou intenci, sledovanou novou úpravou. Mohlo by se totiž stát, že uskutečněním „pouhého slyšení“ rodičů by se znovu nežádoucně přetřásala a otvírala celá situace, za které k osvojení došlo. Při tom nelze vyloučit, že by se právě při této příležitosti osvojované dítě dozvědělo, kdo jsou jeho skuteční rodiče, což by mohlo nepříznivě oslabit jeho vztahy k osvojiteli.

VII. PRÁVNÍ NÁSLEDKY OSVOJENÍ

1. Při posuzování právních následků osvojení podle navrhované úpravy, je třeba vyjít ze skutečnosti, jde-li o osvojení I. či II. typu. Toto východisko je důležité z toho důvodu, že oba typy osvojení mají vedle řady společných právních následků i právní následky různé.

A. Společné právní následky obou typů osvojení.

Společných právních následků je v navrhované úpravě ve srovnání

¹⁴⁾ Opačný názor zastává za dnešní úpravy „Komentář k osř.“, díl II., str. 168.

¹⁵⁾ Naproti tomu však nemůžeme uznat za správné názory vedoucí sice k stejnému závěru, avšak zdůvodňující vyloučení rodičů ze slyšení tím, že v době po osvojení I. typu neprojeví o dítě opravdový zájem. Tuto skutečnost nelze podle našeho názoru za nastalé situace rodičům vytýkat a klást jim k tíži.

s dnešní úpravou podstatně víc. Zkušenosti soudní praxe totiž ukázaly, že některé dosavadní rozdíly, jako je např. již vzpomenutá existence subsidiární vyživovací povinnosti rodičů při osvojení I. typu, nebo ponechání si svého původního příjmení atp., jsou značně nepraktické, dále že komplikují a znepráhledňují celou úpravu osvojení, a konečně že nepřispívají ani k posilování vztahů mezi osvojencem a osvojitelem.

Které jsou to tyto společné právní následky:

a) Osvojením zanikají práva a povinnosti pokrevních rodičů a osvojiteli vznikají práva a povinnosti pečovat o výchovu a výživu osvojence, řídit jeho jednání, zastupovat ho atp.¹⁶⁾

Zanikají ovšem jen práva a povinnosti těch rodičů, z jejichž rodiny nezletilý osvojenec vychází. Trvají však nepochybně např. rodičovská práva a povinnosti matky dítěte, které osvojil její manžel. To zcela jasně řeší § 72 návrhu, kde se stanoví, „je-li osvojitel manželem jednoho z rodičů osvojence, nedotýká se osvojení vztahů mezi osvojencem a tímto rodičem a jeho příbuznými.“

Mezi osvojencem a příbuznými osvojitele vzniká zároveň příbuzenský poměr. Tento příbuzenský poměr se co do právních důsledků nikterak neliší od příbuzenství ve smyslu §§ 115, 117, navrhovaného občanského zákona.

b) Osvojitel nemůže uzavřít platně manželství s osvojencem (§ 12 návrhu). Dispens tu v žádném případě není možný. Bude-li ovšem osvojení I. typu zrušeno, nebrání nic tomu, aby např. bývalý osvojitel manželství s bývalou osvojenkou uzavřel. Vyloučeno je také platné uzavření manželství mezi osvojencem a osvojitelovými příbuznými v pokolení přímém a sourozenci.¹⁷⁾

c) Vyživovací povinnost k osvojení přechází osvojením na osvojitele (jeho předky) a naopak osvojení vznikne vyživovací povinnost k osvojiteli (k jeho předkům). Jsou-li osvojitelé manžely, jsou povinni o osvojence pečovat oba společně podle poměru svých schopností a možností. Při tom poskytování na výživu může být u jednoho z nich vyváženo zcela nebo částečně osobní péčí o osvojence nebo péčí o společnou domácnost.

Osvojitelova vyživovací povinnost trvá, pokud není osvojenec s to žít se sám (§ 85 návrhu). Zanedbání povinné výživy vůči osvojení je postiženo trestní sankcí stejně jako u pokrevních dětí (§§ 213, 214 tr. z.). Stane-li se naopak potřebným osvojitel, má osvojenec vůči němu

¹⁶⁾ Právě tak zanikají i práva a povinnosti opatrovníků, kteří byli ustanoveni, aby za rodiče tato práva a povinnosti vykonávali (§ 72, odst. 1, návrhu).

¹⁷⁾ Považujeme však za samozřejmé, že i tam, kde došlo k osvojení II. typu, by např. osvojenec či osvojenka nemohli platně uzavřít manželství se svou pokrevní sestrou či bratrem. V tomto směru by podle našeho názoru bylo nutno zejména s ohledem na biologické důvody přirozené pokrevní vztahy respektovat.

tutéž vyživovací povinnost, jakou má dítě vůči svému pokrevnímu rodiči (§ 87 návrhu). Pokud by měl osvojitel vedle osvojení ještě své děti vlastní, byl by osvojenec spolu s těmito dětmi zavázán osvojitelem k plnění vyživovací povinnosti takovým dílem, který odpovídá poměru jeho schopností a možností k schopnostem a možnostem ostatních dětí.

Vyživovací povinnost osvojeného dítěte vůči dosavadní rodině zaniká.

d) Pokrevní rodiče osvojení ztrácejí osvojením právo stýkat se s osvojenecem.

Tento právní následek sice navrhovaná úprava výslovně nestanoví, máme však za to, že vyplývá z celé podstaty osvojení i jeho právních následků. Jeho založení odpovídá i celkovému duchu nové úpravy, která sleduje co největší stabilizaci vztahů mezi osvojenecem a osvojitelovou rodinou. Za tím účelem sleduje též snahu vyloučit všechny nepříznivé vlivy ze strany rodičů, které, jak nás o tom četné zkušenosti přesvědčují, uplatňují rodiče začasť právě u příležitosti styků s dítětem. U osvojení II. typu jde navíc i o to, vyloučit situace, při kterých by se osvojenec mohl dozvědět, kdo jsou jeho skuteční pokrevní rodiče.

Tento cíl, novou úpravou sledovaný, by byl možností styků rodičů s dítětem začasť zmařen.

e) Osvojenec vystupuje z dědických vztahů k původní rodině a nastupuje do dědických vztahů k osvojitelem a jeho rodině.

Totéž se týká i potomků osvojení. Zdůraznění tohoto momentu považujeme za velmi důležité, neboť jinak by se vynětí osvojení z právních svazků k pokrevní rodině stalo v oblasti dědění ilusorní. Podíl, který by připadl na osvojení, by totiž na místo něho obdržel jeho potomek. Potomek osvojení by tím byl značně majetkově zvýhodněn, ba dokonce by se dostal do lepšího postavení, než sám osvojenec (dědil by totiž jak po osvojitelem, tak i v původní rodině).

f) Osvojením dostává osvojenec příjmení osvojitele.

Rozhodné je příjmení, které osvojitel užíval v době osvojení. Změnil-li osvojitel příjmení ještě před osvojením (např. v důsledku sňatku), dostane osvojenec již toto změněné příjmení. Změnil-li však osvojitel své příjmení až po uskutečnění osvojení (např. uzavřením manželství), nemá tato změna za následek změnu osvojenecova příjmení.

Osvojením se nemění osvojení jméno osobní (vlastní). K jeho změně by mohlo dojít jen ve správním řízení, provedeným příslušným národním výborem podle § 2 zák. č. 55/1950 Sb. o užívání a změně jména a příjmení.

Navrhovaná úprava u žádného z typů osvojení v žádném případě nepřipouští, aby osvojenec připojil za příjmení nabyté osvojením své příjmení původní.

B. Různé právní následky obou typů osvojení.

Zásadním rozdílem mezi oběma typy osvojení je, že osvojení I. typu je zrušitelné, zatím co osvojení II. typu, spojené se zápisem osvojitelů do matriky na místo rodičů osvojence, zrušitelné není.

Dojde-li k přeměně osvojení I. typu na II. typ, dojde tím zároveň i ke změně právních následků osvojení v tom smyslu, že osvojení do té doby zrušitelné se stává osvojením nezrušitelným.

VIII. ZRUŠENÍ OSVOJENÍ

A. Zrušit lze podle navrhované úpravy zákona o rodině pouze osvojení I. typu.

Způsoby zrušení osvojení jsou dva:

1. zrušení osvojení z důležitých důvodů na návrh osvojence nebo osvojitele;
2. zrušení osvojení na základě soudní dohody mezi nezletilým osvojencem a osvojitelem.

Ad 1. Tento způsob zrušení osvojení je jediným možným způsobem zrušení osvojení v době, kdy je osvojenec nezletilý, tj. pokud nedosáhl věku 18 let, či dokud neuzavřel manželství. Tímto způsobem je však samozřejmě možno zrušit osvojení i tehdy, dosáhl-li osvojenec zletilosti a nedošlo-li mezi ním a osvojitelem k dohodě o zrušení osvojení.

Návrh podává buď osvojitel nebo osvojenec zastoupený opatrovníkem (§ 73 návrhu). Nezletilý osvojenec nemůže návrh podat sám z toho důvodu, že je k němu procesně nezpůsobilý. Návrh na zrušení osvojení nemohou podat též pokrevní rodiče, neboť již nemají rodičovská práva a tudíž ani věcnou legitimaci k podání takového návrhu. Návrh na zrušení osvojení nemůže podat ani manželka osvojitele, která sice k osvojení skutečně jejím manželem souhlas dala, která se však osvojitelkou nezletilce nestala.

Navrhovaná úprava neuvádí ani taxativní ani demonstrativní výčet „důležitých důvodů“, které mohou vést ke zrušení osvojení. Tím je ponecháno zcela na úvaze soudu, aby podle okolností konkrétního případu zvážil, zda tvrzená skutečnost je, či není důležitým důvodem, který si s ohledem na zájmy osvojence i celé naší společnosti vyžaduje zrušení osvojení. Tuto pružnou úpravu považujeme za plně vyhovující, neboť život s mnohotvárností vztahů mezi lidmi, a to i uvnitř rodinného kolektivu, s sebou přináší nejrůznější okolnosti, které takovými důležitými důvody mohou být, a které by ani nejširší zákonný výpočet nemohl dobře postihnout.

V této souvislosti se dostáváme k jedné otázce, která vzbuzuje i dnes v praxi našich soudů stále pochybnosti, a která, jak předpokládáme, bude živá i za účinnosti nové úpravy. Touto otázkou je, zda za důležitý důvod možno považovat již samu skutečnost faktického či právního zrušení manželství (jde vesměs o případy, kdy se matka dítěte znovu provdá, její nový manžel osvojí dítě z prvního manželství, avšak později je jejich manželství rozvodem zrušeno).

Podle našeho názoru nelze říci, že by v těchto případech byl rozvod matky dítěte s osvojitelem již sám o sobě důležitým důvodem ke zrušení osvojení. Rozhodující je vždy okolnost, zda osvojení bude i po zániku manželství plnit svou společenskou funkci, tj. zda mezi osvojitelem a osvojencem trvá i nadále citový vztah, zda se osvojitel hodlá podílet na výchově osvojence, a hlavně, zda chce nést i v budoucnu odpovědnost za jeho další duševní i tělesný rozvoj. Bude-li tomu tak — a takové případy nám životní praxe potvrzuje — nelze v samotném faktu zrušení manželství rozvodem hledat důležitý důvod ke zrušení osvojení. To platí tím spíše, jestliže např. nezletilá osvojenka svého pokrevního otce dosud nepoznala, ten o ní neprojevil žádný zájem, byl dokonce např. trestně odsouzen pro trestný čin zanedbání její výživy atp.

Zjistí-li však soud, že osvojitel po rozvodu odpovědnost za další zdárný vývoj dítěte nehodlá nést, že se nechce účastnit na jeho výchově, že jeho citové vztahy k dítěti ve skutečnosti neexistují buď vůbec nebo téměř vůbec (zpravidla se až nyní vlastně zjišťuje, že osvojitel navrhl osvojení jen s ohledem na svůj vztah k matce a nikoliv k dítěti), pak jde podle našeho názoru nepochybně o důležitý důvod k zrušení osvojení. Třeba ovšem zdůraznit, že ani tu není důvodem rozvod sám, nýbrž tyto uvedené a zjištěné skutečnosti.¹⁸⁾

Ad 2. Platná dohoda o zrušení osvojení musí mít formu soudního protokolu. Může jí sepsat kterýkoliv okresní (obvodní) soud. Opis soudního protokolu, obsahující tuto dohodu, bude třeba z evidenčních důvodů zasílat soudu, který založil osvojení, aby tak bylo možno ve spisech o osvojení poznamenat jeho zrušení.

Zvláštní forma pro tuto dohodu je požadována se zřetelem na to, že jde o právní úkon s důležitými právními následky, u kterého se chce vyloučit jakákoliv neuváženost a ukvapenost.

Subjekty této dohody jsou osvojitel a zletilý osvojenec. K jejímu dovršení (perfekci) není třeba ani souhlasu pokrevních rodičů osvojence, ani potomků osvojence. Právní následky zrušení osvojení tímto způsobem nastávají okamžikem perfekce dohody.

¹⁸⁾ V této souvislosti nelze rozhodně přehlížet ani to, že nezájem osvojitele o osobu osvojence se v případě rozvodu manželství osvojitele a matky dítěte pravděpodobně ještě dále prohloubí.

Pro oba způsoby zrušení osvojení I. typu je společné, že tím zanikají práva a povinnosti osvojitele a obživují původní práva a povinnosti rodičů (to platí samozřejmě za předpokladu, že je osvojenec dosud nezletilý). Zaniká též vyživovací povinnost osvojitele a jeho předků a zároveň vzniká v plném rozsahu vyživovací povinnost původních rodičů. Dále zanikají osvojencova zákonná dědická práva v osvojitelově rodině a obnovují se osvojencova zákonná dědická práva v rodině pokrevní. Osvojenec dostává opět příjmení, které měl před osvojením, leč by se jeho příjmení mezitím v době trvání osvojenectvého poměru změnilo nezávisle na něm (např. uzavřením manželství, povolením změny příjmení).

B. Navrhovaná úprava zákona o rodině nepřipouští v žádném případě zrušení osvojení II. typu.

Ratio legis této úpravy je vyloučit důsledně možnost jakýchkoliv zásahů do nově vzniklých vztahů, tedy i formou zrušení osvojení, resp. i jen připuštěním možnosti jeho zrušení, a tak i v tomto směru vytvořit nejlepší předpoklady pro co největší stabilizaci vztahů mezi osvojencem a osvojitelem.

Osvojení II. typu ovšem nebrání tomu, aby osvojenec mohl být znovu osvojen, čili jinak vyjádřeno, osvojení II. typu nebrání tzv. opětnému osvojení.

Možnost opětného osvojení vyplývá logicky z nového pojetí povahy II. typu osvojení, kterým osvojenec nabude naprosto ve všech směrech důsledně postavení pokrevního dítěte osvojitele.

V této souvislosti vzniká otázka, jaký další typ osvojení je možno uskutečnit po osvojení II. typu.

Navrhovaná úprava nerozlišuje, jaký typ osvojení je možný. V § 76 návrhu se toliko praví, že „provedení osvojení nebrání, aby osvojenec mohl být opět osvojen“. Nerozlišuje-li nová úprava, jaký typ osvojení může být v tomto případě uskutečněn, nebudeme rozlišovat ani my a připustíme jako možné oba typy osvojení (uplatní se tedy stará zásada „ubi lex non distinguit et nos non distinguimus“).

Tento závěr, vyvozený z navrhované úpravy § 76, podporuje i další argument. Po provedení osvojení II. typu vznikne totiž mezi osvojitelem a osvojencem ve všech právních oblastech stejný poměr jako mezi rodičem a pokrevním dítětem. Mezi osvojencem a pokrevním dítětem osvojitele není ani ve vztahu k osvojiteli ani vůči třetím osobám žádného rozdílu. Může-li být tudíž pokrevní dítě osvojitele osvojeno oběma typy osvojení (což je naprosto samozřejmé), nevidíme ani žádného důvodu, proč bychom nemohli připustit možnost založení obou typů osvojení i u osvojence. Pravda, tato úvaha má celkem ryze teoretický ráz, neboť případy tohoto druhu nebudou praktické.

Došlo-li by po osvojení II. typu později znovu k opětnému osvojení, a to I. typu, nešlo by o žádnou formu přeměny osvojení ve smyslu § 77 návrhu, nýbrž o zcela nové osvojení. Osvojenec by se po jeho event. zrušení vrátil jako k původní rodině do rodiny osvojitelů, kteří jej osvojili na základě II. typu osvojení. Nevrátil by se tudíž do původní pokrevní rodiny, neboť vztah k ní byl nadobro zpřetrhán již původním uskutečněním II. typu osvojení.

Pokud by chtěl někdo nezletilé dítě již osvojené jinou osobou podle osvojení I. typu osvojit sám, a to týmž typem, muselo by být nejprve původní osvojení I. typu zrušeno. V takovém případě by k novému osvojení I. typu bylo třeba souhlasu pokrevních rodičů dítěte, neboť ti se stali okamžikem zrušení původního osvojení I. typu zákonnými zástupci dítěte. Podle našeho názoru by jim nemohl být vytýkán za dobu původního osvojení I. typu nezáměr o dítě a tudíž by ani nemohli být z toho důvodu zbaveni práva souhlasit či nesouhlasit s novým osvojením.

Poznámka: Rukopis článku byl dokončen a odevzdán do tisku v září r. 1963.

РЕЗЮМЕ

I.

В связи с подготовкой нового закона ЧССР о семье, ярко выступило на первый план и значение новой регулировки отношений, возникающих при усыновлении. Наша партия и все общество посвящают на современном этапе развития повышенное внимание браку, семье и в особенности вопросам воспитания детей. Доказательством этого, если мы возьмем даже только последний период времени, служат как резолюции декабрьского заседания ЦК КПЧ 1960 года, так и ход и заключительные постановления XII с'езда КПЧ, где наряду с экономическими и политическими резолюциями был принят целый ряд конкретных мкр, подчеркивающих и подкрепляющих значение брака, семьи и их общественную роль при воспитании детей.

Правильное подчеркивание значения брака и семьи, в особенности для воспитания детей, повышает закономерно и общественное значение усыновления как общественного средства, заменяющего детям семейную атмосферу всюду там, где ее по каким бы то ни было основаниям они лишены.

II.

Основной общественной целью усыновления и в подготавливаемой регулировке нового закона о семье продолжает оставаться и в условиях развитого социалистического общества обеспечение семейной атмосферы тем детям, которые, или родителей не имеют, или лишены надлежащей родительской заботливости в собственной семье. Усыновление становится идеальнейшим и способнейшим средством замены таким детям отсутствующей семейной среды. Этот вывод подтверждается не только многолетним опытом судебной практики, но и новейшими данными о развитии духовной личности из области меди-

цинской науки, психологии и педагогики. Это снова было подтверждено в дискуссиях, имевших место в последнее время на страницах наших культурно-политических журналов и газет в связи с исследованием значения семьи и общественных коллективных учреждений при воспитании детей.

III.

Подготавливаемая регулировка усыновления сохраняет два существовавшие до этого типа (вида) усыновления. Однако в отличие от ранее действовавшей регулировки, закрепленной в законе № 265/1949 СЗ и новеллизированной законом № 15/1958 СЗ, она сближает оба типа усыновления как по их существу, так и в отношении их юридических последствий. Этим подготавливаемая регулировка, с одной стороны, становится более обозримой и более понятной и, с другой стороны, создает предпосылки для постепенного будущего слияния обоих типов усыновления в один.

Оба типа усыновления имеют то общее, что между усыновителем и усыновленным создаются такие отношения, как между родителями и детьми, а между усыновленным и родственниками усыновителя — родственные отношения. Принципиальная разница между обоими типами усыновления заключается в том, что усыновление второго типа, которое связано с записью в книгу записей актов гражданского состояния, является неаннулируемым. Тогда как усыновление первого типа по указанным в законе основаниям возможно аннулировать.

Проектируемая регулировка допускает также превращение первого типа усыновления в другой. Но обратное превращение не допускается.

IV.

В подготавливаемой регулировке предусматриваются некоторые новые условия для усыновления, а также некоторые изменения прежних условий.

Новыми условиями усыновления являются:

а) перед решением суда об усыновлении ребенок должен находиться на попечении будущего усыновителя не менее чем в течение трех месяцев;

б) при втором типе усыновления возможно усыновить только несовершеннолетнего старше 1 года;

в) вторым типом усыновления могут усыновить несовершеннолетнего только супруги или одни из супругов, который живет в браке с каким-либо из родителей ребенка.

Важное изменение имеется в регулировке условия, согласно которому не требуется согласия родителей с усыновлением, несмотря на то, что они являются законными представителями ребенка. Вместо прежних трех исключений, когда этого согласия не требовалось, новая регулировка предусматривает только два исключения:

а) если родители не менее чем в течение 1 года не проявят действительного интереса к своему ребенку; или

б) если родители дадут согласие к усыновлению заранее, вне зависимости от определенных усыновителей.

Но в этих случаях, конечно, требуется согласие попечителя, назначенного усыновленному ребенку в производстве по усыновлению.

V.

Об усыновлении, вне зависимости от того, о каком типе идет речь, о первом, или втором, может решить только суд, а именно по предложению усыновителя. Суд, перед

постановлением решения о каждом из указанных типов усыновления, опросит — по возможности лично — родителей ребенка, усыновителя и супруга усыновителя, поскольку для усыновления необходимо его согласие. Усыновляемого ребенка опросит суд только в случае, когда он в состоянии понять все значение усыновления и когда это не противоречит его интересу.

VI.

Аннулировать возможно только усыновление первого типа, а именно путем какого-либо из следующих способов:

а) при наличии серьезного основания, по предложению усыновителя или усыновленного, или

б) если усыновленный является совершеннолетним, то и по соглашению между ним и усыновителем.

В результате аннулирования усыновления снова возникают права и обязанности между усыновленным и первоначальной семьей.

Усыновление второго типа ни одним из этих способов (и никаким другим способом) нельзя аннулировать. Усыновление второго типа, называемое также неаннулируемым, не препятствует, однако, тому, чтобы усыновленный мог быть опять усыновлен.

SUMMARY

I.

In connection with the preparation of a new Family Act of the Czechoslovak Socialist Republic became clearly manifest also the importance of a new regulation of relations which originate by adoption. Our Party and our whole society give in this period of development an increased attention to marriage, family and first of all to the education of children. Evidence for it is given, as far as the last period is concerned, as well by the conclusions of the December session of the Central Committee of the Communist Party of Czechoslovakia in 1960, as by the course and the final resolutions of the twelfth congress of the Communist Party of Czechoslovakia, where, besides a series of conclusions of economic and political character, was also adopted a series of concrete measures laying stress on and supporting the importance of marriage, family and their social functions in the education of children.

Along with the correct stressing of the importance of marriage and family, first of all for the education of children, rises automatically also the social importance of adoption, which is a social means the aim of which is to make up for the family milieu where children lack it for whatever reasons.

II.

The fundamental social aim of adoption remains, according to the prepared regulation, contained in the new Family Act even in the conditions of a highly developed socialist society, the securing of a family milieu for those children who either have no parents or who, in their own family, are lacking in a proper parental care. Adoption becomes the most ideal and the most appropriate means how to make up for the lacking family milieu in the case of such children. This conclusion

is confirmed not only by long term experiences of the courts, but also by the most recent items of information on the development of the children's mental personality, as given by the medical science, psychology and pedagogy. The same was confirmed also in the course of discussions which took place recently in our magazines for culture and politics and in our journals in connection with the examination of the importance of the family and of the social collective institutions for the education of children.

III.

The prepared regulation of adoption maintains the two existing types of adoption. In contrast to the former legal regulation anchored in the Act No. 265/1949 of the Law Gazette and amended by the Act No. 15/1958 of the Law Gazette, the prepared regulation brings the two types nearer, both as far as their essence and their legal consequences are concerned. This way the prepared regulation becomes more lucid and intelligible and creates at the same time conditions for a future gradual fusion of both types of adoption into one.

Both types of adoption have in common the principle that between the adoptive parent and the adopted child adoption creates a relation such as existing between parents and their children; between the adopted child and the relatives of the adoptive parent there is a family relation. The basic difference between the two types of adoption consists in the fact, that the adoption of the second type, which is accompanied by the entry of the adoptive parents into the register instead of the adoptive child's parents, cannot be cancelled. On the contrary the adoption of the first type can be cancelled on grounds stated by the law.

The prepared regulation admits also the transformation of the adoption of the first type into an adoption of the second type; the inverse transformation is however not possible.

IV.

The prepared regulation stipulates some new conditions for adoption and the existing conditions undergo some changes.

The new conditions for adoption are the following ones:

a) before the court's decision on adoption the child has to be for a minimum period of 3 months in the care of the future adoptive parent,

b) the second type of adoption can be practised only when the child is a minor elder than 1 year,

c) the second type of adoption can be practiced only when the adoptive parents are spouses, or when the adoptive parent is the spouse of one of the child's parents.

A very important change undergoes the regulation of the condition, according to which the consent of the parents of the child is not necessary, nonobstant the fact that the parents are the child's legal representatives. Instead of the existing three exceptions stipulating the cases in which this consent is not necessary, the new regulation fixes only two exceptions:

a) if the parents do not manifest within a minimum period of one year a real interest in their child, or

b) when the parents give their consent to the adoption beforehand, without relation to any determined adoptive parents.

In these cases however is necessary the consent of the guardian who has to be appointed to the child in the course of the adoption procedure.

V.

Regardless of whether it is the adoption of the first or of the second type, it can be pronounced only by a court on the proposal of the adoptive parent. Before the decision on any of the mentioned types of adoption the court hears — if possible in person — the parents of the child, the adoptive parent as well as his spouse, in case that his consent is necessary for the adoption. The court examines the child which has to be adopted only when the child is able to understand the sense and the importance of adoption and if the examination of the child is not contrary to his interests.

VI.

The cancellation of an adoption is possible only when the adoption of the first type is involved. The possible modes in this case are the following ones:

a) for important reasons on the proposal of the adoptive parent or of the adoptive child, or

b) if the adoptive child is already of age, by an agreement concluded between him and the adoptive parent.

When an adoption is cancelled, the mutual rights and obligations between the adoptive child and his original family are reestablished.

The adoption of the second type cannot be cancelled neither by the modes mentioned above, nor by any other means. The adoption of the second type, called also the uncancellable adoption, doesn't exclude naturally a further adoption of the adoptive child in the future.